

Kapitel 13

Vi ses i retten!

Om rettigheder, retlige diskurser og amerikanisering

Helle Porsdam

I en kronik i *Politiken* for nylig hævdede Peder Andersen, Niels Kærgård og Jørgen Søndergaard, at der er brug for en forskningens grundlov. Jo mere offentligt ansatte forskere tilskyndes til at samarbejde med erhvervslivet, jo mere vigtigt bliver det at sikre forskningens frihed og uafhængighed. Kronikørerne, som er henholdsvis leder af Det økonomiske Råds sekretariat, professor på Landbohøjskolen og direktør for Socialforskningsinstituttet, opstiller fire punkter i deres grundlov. Det første punkt drejer sig om forskeres ret og pligt til at publicere deres forskningsresultater; det andet om nødvendigheden af en skriftlig kontrakt, når der skal aftales forskningsopgaver mellem private virksomheder og offentligt ansatte forskere. Som det tredje punkt foreslår kronikørerne, at kun uafhængige forskere skal kunne medvirke i sikringen af forskningens kvalitet, og som et sidste, fjerde punkt slutter de af med at fremføre, at 'den offentlige forsknings frihed og uafhængighed skal overvåges af en forskningens ombudsmand' ('Forskning til fals', kronik i *Politiken*, 9. februar 2000).

Kronikken skal ses på baggrund af den såkaldte Dandy-sag – forsøget på fra fabrikken Dandys side at presse forskere fra Århus Universitet til at udskyde deres publicering af forskningsresultater om tyggegummiet V6, fordi det kom på tværs af firmaets planer. Den er derfor interessant som et led i en løbende debat om forholdet mellem offentlige forskere og

det private erhvervsliv. Den er imidlertid også interessant på en anden måde: den argumentationsmåde og det sprog, kronikørerne benytter sig af – grundlov, ret og pligt, kontrakt, ombudsmand – er juraens. Dette med at formulere et politisk, socialt eller kulturelt budskab ved hjælp af en rettighedsdiskurs er noget, vi ser stadig oftere, og det er et eksempel på et fænomen, jeg har været optaget af i min forskning, nemlig retliggørelsen af vores kultur i den vestlige verden.

I min bog, *Legally Speaking: Contemporary American Culture and the Law* beskæftiger jeg mig med den rolle, juraen, juristerne og domstolene spiller i det amerikanske samfund og i amerikansk kultur (Porsdam 1999). Som så mange andre udenlandske kommentatorer, har jeg ikke kunnet undgå at blive optaget af det paradoks, der ligger i, at domstolsskabt ret (common law) er den ultimative autoritet i 'verdens største demokrati'. Min bog indgår derfor i de talrige diskussioner, som har været ført fra Tocqueville fremefter blandt politologer, jurister og historikere om, hvorvidt denne retliggørelse af amerikansk politik og kultur i almindelighed er en ønskværdig udvikling eller det modsatte.

I Danmark har vi set en del tiltag, som tyder på en udvikling i retning af noget, vi kender fra USA. Den forstærkede rettighedsdiskurs har jeg allerede været inde på. Festlighederne i anledning af vores grundlovs 150 års fødselsdag

i 1999 gav anledning til en lang og endnu ikke afsluttet diskussion om, hvorvidt vi bør have en ny grundlov – en grundlov, som tager højde for suverænitetetsproblematikken (i henseende til EU), og som inkorporerer flere menneskerettigheder, end den nuværende gør det. Herudover kan nævnes diskussionen om domstolens rolle i dansk politik og offentlighed; diskussionen om genindførelse af retfærdighedsbetragtninger i jurastudiet; samt naturligvis Tvind-sagen fra 1999, hvor Højesteret for første gang nogensinde tilsidesatte en af Folketinget vedtaget lov som grundlovsstridig. Ligesom den menige amerikaners adfærd har vor politiske adfærd ændret sig fra at være orienteret mod, hvad det politiske flertal og de politiske partier mener, og hen imod hvad den enkelte borger og enkelte grupper selv mener. Vi er ikke meget for at overlade til vores fagforening(er) at forhandle vores løn og arbejdstider, men vil hellere selv forhandle direkte med vores arbejdsgiver. Vi vælger individuelle løsninger, når vi kan komme til det. Vi klager som aldrig før og er meget bevidste om vores rettigheder i det hele taget.

Som jeg ser det, er den rettighedsorientering, vi i stigende grad oplever i det danske samfund, et udtryk for amerikanisering. Europæiske intellektuelle har altid været bekymrede for den indflydelse, amerikansk populærkultur og amerikanske forbrugsvarer som hamburgere eller Coca Cola har haft i vor del af verden. Hvad man end måtte mene om den amerikanske påvirkning, vi dagligt påføres via medierne og reklameindustrien, så er den for mig at se mindre væsentlig og påtrængende end den rettighedsorientering, som amerikanerne for øjeblikket påfører hele verden. 'The most important American legacy to the world', hørte jeg for et par år siden den tidligere amerikanske ambassadør Edward Elson sige i et foredrag, 'is human rights'. Det, Elson refererede til, var ikke selve ideen om menneskerettigheder, der som bekendt er af europæisk oprin-

delse, men den måde, hvorpå amerikanerne har taget denne rettighedstankegang til sig og har udviklet den til en slags civil religion.

Det er denne danske retliggørelse som en form for amerikanisering, jeg vil se nærmere på i det følgende. Termen 'retliggørelse' har været brugt på forskellige måder i diskussioner omhandlende rettens betydning i det danske samfund. Jeg bruger den til at beskrive den måde, hvorpå en retlig diskurs bruges til at formulere både offentlige og private værdier og normer og til at omdefinere ethvert politisk og kulturelt problem til en hævden af interesser i form af retskrav. Hvadenten det drejer sig om individuelle eller minoriteters (sær)interesser, er det forum, hvori sådanne interesser i stigende grad vil blive forfægtet, domstolene. Danskerne går med andre ord andre steder hen, når vi skal løse vore konflikter, end vi gjorde tidligere, og vi gør hermed – ligesom amerikanerne længe har gjort det – Montesquieus uforglemmelige forudsigelse om, at den dømmende magt på en måde slet ingen magt udgør, til skamme.

Amerikansk rettighedstankegang¹

Spørger man en amerikaner, hvad det vigtigste og bedste ved hans/hendes land og dets kultur er, får man typisk svaret: 'freedom' – friheden til at realisere sig selv og egne drømme. Selvrealiseringen og det autonome selvs muligheder er i virkeligheden det, den amerikanske drøm drejer sig om. Det er det 'carpe diem', som Robin Williams forsøgte at bibringe sine elever i den herlige film *Dead Poets Society*, det 'go for it' for nu at bruge en moderne amerikansk betegnelse, som de sidste to hundrede år har lokket folk fra hele verden til USA. I Guds eget land, lød parolen, stod der respekt om hvert enkelt individ og hans/hendes kunnen. Her var ingen fæl aristokrat eller herremand, som fortalte en, hvad man skulle stemme, gøre eller mene om tingene. Ens egen samvittighed var

det vigtigste, og der var ingen grænser for, hvad man kunne blive til, hvis blot man var flittig og passede sit. I Amerika, skrev den franske adelsmand, Hector St. John de Crèvecoeur (1735-1813), som udvandrede til den nye verden i midten af det 18. århundrede, 'we have no princes, for whom we toil, starve, and bleed; we are the most perfect society now existing in the world. Here man is as free as he ought to be ...' (de Crèvecoeur 1782; 1993:15). Crèvecoeur forsøgte i sine breve hjem til venner og familie i Frankrig at indkredse, hvorved amerikaneren, denne 'new man', adskilte sig fra den typiske europæer. Han sammenfattede sine iagttagelser ved at pege på, at det, amerikaneren i modsætning til europæeren havde, var statsborgerskab. Dette at være statsborger i et land uden et arveligt aristokrati og andre feudale autoriteter og institutioner, var altafgørende. Det betød nemlig, at den menige amerikaner havde visse rettigheder; i særdeleshed de rettigheder, som stod nævnt i de første ti tilføjelser (the Bill of Rights) til den amerikanske Grundlov.

Det har op gennem amerikansk historie været domstolene med Højesteret i spidsen, som har spillet en afgørende rolle i definitionen og afgrænsningen af, hvem der kunne blive statsborgere i USA, og hvem der måtte lide den tort at blive sendt tilbage til de lande, de kom fra. Det har ligeledes været domstolene, der har måttet definere, hvad der i praksis mentes med de i Grundloven nævnte rettigheder. Når der – for nu at tage et helt aktuelt eksempel – i den anden tilføjelse til Grundloven (second amendment) står, at enhver har ret til at bære våben, betyder det så rent konkret, sådan som de store og magtfulde våbenfirmaer gør gældende, at enhver amerikansk statsborger har ret til at købe og dernæst gå rundt på gaden med et våben? Eller skal man i fortolkningen af denne tilføjelse skele til de historiske omstændigheder, under hvilke den i sin tid blev vedtaget – nemlig at man i den nye verden blev nødt

til at have nogle militser, som kun kunne holde englænderne stangen, dersom de var bevæbnede – og dermed nå en langt mere snæver fortolkning?

Hertil kommer, at den amerikanske Højesteret siden 1803 har haft og navnlig i det 20. århundrede også ofte gjort brug af sin prøvelsesret til at erklære love vedtaget i Kongressen grundlovsstridige. Denne prøvelsesret er ikke direkte nævnt i Grundloven; Højesteret gjorde ganske simpelt i sagen *Marbury vs. Madison* gældende, at den havde denne ret. I Danmark har vi nu – og det skal jeg komme tilbage til lidt senere – en pendant til den gamle amerikanske sag i Tvind-sagen. Alt dette har ikke blot gjort den amerikanske Højesteret til en uhyre vigtig magtfaktor i det amerikanske samfund; det har også betydet, at det i praksis har været de ni dommere i Højesteret, som har været med til at definere, hvem der hørte til (og hvem der navnlig *ikke* hørte til), og dermed også hvad 'amerikanskhed' er for en størrelse. Det sprog, der blev brugt, var juraens. Resultatet var, at diskussioner omkring national identitet – hvad USA er, og hvad det betyder at være amerikansk – er blevet knyttet uløseligt sammen med juraen, og at Højesteret har været en slags 'oversætter' til praktisk adfærd af amerikanske drømme om respekt for den enkelte og hans/hendes selvrealisering.

Når Højesteret har kunnet opnå en så central placering i det amerikanske samfund, hænger det nøje sammen med, at USA er og altid har været et multikulturelt land. Med undtagelse af de amerikanske indianere, som var der, længe før den hvide mand kom, og de sorte, som kom til USA som slaver, består den typiske amerikanske familie af indvandrere. Den konkrete indvandring kan være foregået for nogle generationer siden, men den er der i familiehistorien et eller andet sted. Højesterets ni dommere er ikke direkte valgt af befolkningen. De er derimod nomineret af præsidenten og godkendt af Kongressen. Når man i sin tid valgte

denne udvælgelsesproces (og skrev den ind i Grundloven), var det, fordi man ville sikre sig, at ikke alle grene af statsmagten var på valg og derfor ansvarlige over for flertallets ønsker og meninger. Minoriteters interesser måtte sikres, og det blev i praksis til domstolene, minoriteterne vendte sig for at blive hørt. Op gennem det 20. århundrede har først de sorte og dernæst stort set alle andre minoriteter og kvinderne kæmpet deres kamp for ligestilling ved USA's domstole. I starten af århundredet tog den største sorte politiske organisation, NAACP (National Association for the Advancement of Colored People), helt bevidst den beslutning, at man ville forsøge at komme igennem med politiske og moralske krav hos domstolene i stedet for hos landets politikere, som man mente var for konservative og for lokalt orienterede. Højdepunktet kom for de sorte amerikanere med *Brown vs. Board of Education of Topeka* i 1954, hvori Højesteret erklærede raceadskillelse grundlovsstridig. Denne dom var med til at starte borgerrettighedsbevægelsen, som gav startskuddet til alle de andre minoriteters kamp. Hos kvinderne var det højesteretsdommen *Roe vs. Wade* fra 1973 om retten til fri abort, som skulle blive central for kampen for ligestilling.

Det bemærkelsesværdige her er, at amerikansk jura og det juridiske system ikke blot – som det overvejende er tilfældet hos os – er et sæt af bestemmelser om adfærd fra magteliten til folket samt et sæt af tekniske 'redskaber' til bilæggelse af strid. I tilgift til dette, som amerikansk jura naturligvis også er, har befolkningen ned gennem historien og måske navnlig efter anden verdenskrig kunnet bruge systemet til håndhævelse af deres egne krav. Dette hænger bl.a. sammen med, at amerikanerne i sin tid overtog sædvaneretten (common law) fra briterne. Sædvaneretten er ret skabt af/i domstolene på en 'case-by-case' basis. Indbygget i amerikansk common law ligger altså en retsskabende funktion for dommeren – en tættere sam-

menkædning mellem politik og jura, end vi er vant til i vort system. Endvidere er der i amerikansk jura tale om et to-vejs system: juraen kommer ikke udelukkende oppefra som et sæt af påbud, hvorefter befolkningen har at rette sig; den kan også starte nedefra og være det, amerikanerne kalder 'empowering', altså være den svages vej til magt. Der er et skær af græsrods-kamp over de forskellige etniske gruppers juridiske kamp for ligestilling. Lige meget hvor lille og ubetydelig en sag er, står domstolene – og igen især Højesteret – for den menige amerikaner som garant for, at man kan få sin dag i retten (one's day in court), at man kan komme til orde.

En af de mest elskede serier op gennem 1980'erne og ind i 1990'erne på amerikansk TV var serien 'The People's Court'. Her kunne rigtige, almindelige amerikanere fremføre deres rigtige småsager (og der var vitterligt tale om småsager: det maksimale beløb, man kunne sagsøge for, var \$ 2000) for en rigtig dommer, Joseph Wapner. Wapner var pensioneret dommer fra Californien, og han blev i løbet af de år, serien kørte, en veritabel folkehelt: symbolet for manden/kvinden på gulvet på, at intet var for bagatelagtigt eller ligegyldigt for de amerikanske domstole. Det var det realistiske ved serien – at der her var tale om rigtige mennesker og deres rigtige tvistigheder – som appellerede til folk, men det var også ideen om, at der i dagens multikulturelle og socialt urolige USA i al fald er ét sted, hvor alle kan gå hen og fremlægge deres sag. Den amerikanske jura-professor Kenneth Karst taler ligefrem om juraen som en form for 'kulturlim' (cultural glue) og domstolene som et mødested for alle uanset hudfarve, køn eller religion (Karst 1989).

Man kan måske sammenfatte ovenstående ved at sige, at der i USA er gået ideologi i juraen. Der knytter sig håb og forventninger til den – håb og forventninger om, at man med domstolenes hjælp kan få USA til at leve op til idealet om ligeret for alle. Man kan ved blot et hastigt blik på TV-guiden og de talrige ameri-

kanske serier og film, som sendes også i dansk TV, og som omhandler jura og jurister – ‘Ally McBeal’, ‘Lov og orden’ og ‘Forsvarerne’, for bare at nævne et par stykker – forvisse sig om, hvorledes amerikansk retliggørelse og rettig-hedsdiskurs har forplantet sig til kulturlivet. Har man rent faktisk set nogle af disse serier og film – og måske endda oven i købet læst John Grishams eller Scott Turows detektivromaner – vil man også hurtigt kunne opfatte, at der er et solidt element af utopi i den amerikanske juridi-ske populærkultur. Ude i det virkelige liv er tingene sjældent som på TV; her er det ikke alt-tid ‘the good guy’, som vinder.

Denne (utopiske) forestilling om juraen som sam-lende diskurs og det juridiske system som mødested for folk med vidt forskellige baggrun-de og værdier, ser vi reflekteret i den internatio-nale menneskerettighedsdiskurs. Til denne dis-kurs knytter sig også nogle forhåbninger om noget universelt, noget, der kan transcendere kulturforskelle. Menneskerettighedsdiskursen er med sin utopiske drøm om at finde en global fællesnævner totalt ude af trit med en i øvrigt el-lers (kultur)relativiseret og relativiserende tids-ånd. Den ligner mest af alt en af de store histo-rier eller metahistorier, som vi systematisk op-gennem det 20. århundrede har fået dekon-strueret. Den passer ikke ind, men trænger sig ikke desto mindre hele tiden på som en slags påmindelse om, at det er på tide i en global, multikulturel og -religiøs verden at koncentrere sig om det, vi alle måtte have til fælles. Som civil ideologi passer den det moderne menneske godt: den tillader den enkelte at kæmpe for sin individuelle ret, samtidig med at vedkommen-de indgår i et større (globalt?) fællesskab sam-men med andre rettighedstagere.

Den danske situation

Med Højesterets dom i Tvind-sagen i februar 1999 kom det danske retsvæsen på alles læber – i al fald for et stykke tid. Om end det, der skete,

var et fundamentalt brud på tidlige tiders paro-le om ‘ingen over og ingen ved siden af Folke-tinget’, syntes hverken Folketingets medlem-mer eller danske jurister at mene, at der her var grund til at råbe vagt i gevær. Det er natur-ligvis vanskeligt at forudsige, hvorvidt Tvind-sa-gen var et udtryk for en ny og mere aktiv dansk Højesteret, eller hvorvidt den ‘blot’ var et ud-tryk for, at Højesteret gav Folketinget en hårdt tiltrængt påmindelse om Grundlovens magt-fordelingslære og i øvrigt ikke agter at følge sa-gen yderligere op. Ser man imidlertid Tvind-sa-gen i sammenhæng med det fokus, der de se-nere år har været på domstolene og dommer-standen i al almindelighed, mener jeg, der fo-regår noget væsentligt: nemlig at domstolene er ved at få en mere retsskabende funktion. Det har således været genstand for diskussion, hvad dommere kan tillade sig at lave uden for deres regulære arbejdstid,² hvorvidt flere rets-kredse skal centraliseres, samt hvem der skal udnævne dommere. Med hensyn til sidstnævnte er det pr. 1 juli 1999 ikke længere Justitsmi-nisteriet, men et særligt Domstolsudnævnelses-udvalg, der indstiller til udnævnelse af domme-re. Det lukkede karrieresystem har ligeledes været diskuteret. I Domstolsudvalgets betæn-king blev der fx. peget på, at der må gøres no-get for at sikre et mere forskelligartet rekrutte-ringsmønster til domstolene. Dersom domsto-lene skal have en større retsskabende funktion – og det mener domstolsudvalget vil være ønsk-værdigt – kræver det, at dommerkorpset bliver sammensat på en sådan måde, at flere forskelli-ge erfaringsgrundlag bliver tilgodeset.

Det er dog ikke kun domstolene og dommer-ne, der har været genstand for diskussion. ‘Om vi kan lide det eller ej’, skrev daværende for-mand for Advokatrådet Steffen Juhl i en leder i *Advokaten* i 1996, ‘er vi aktører i en retliggørelse af samfundet. Hvem talte om grundlov, vare-tægtsfængsling, menneskerettigheder, domsto-lenes organisation m.v. for 10 år siden?’ Medier-ne forlanger stadig større indsigt i, hvad der fo-

regår i landets retssale. Der har været talt om, at TV bør kunne sende direkte fra landets retssale, og det er nu sådan, at journalister kan kære en dommers kendelse om at holde døren lukket for pressen i visse sager.³ Begge dele sker med henvisning til ytringsfriheden og pressens rolle som vagthund over for det statslige magtapparat. Sådan mere generelt kan endvidere nævnes, at Det Danske Center for Menneskerettigheder ofte gør sig bemærket i den danske offentlighed, ligesom Folketingets ombudsmand er blevet en kendt institution i dansk politik. Dette med, at der er et sted, hvor manden/kvinden på gulvet kan henvende sig og klage over den behandling, han/hun har fået af 'systemet', er helt i tidens retliggjorte ånd. Det samme er de mange anke- og klagenævn, der skyder op i disse år.

Er denne udvikling i Danmark nu et udtryk for en amerikanisering, eller er der blot tale om, at vi her – som i resten af den vestlige verden – oplever en tiltrængt modernisering af vores demokratiske system? Man kan, mener mange politologer, ikke tale moderne demokrati uden at komme ind på (menneske)rettigheder. 'Democracy implies collective self-determination', skriver f.eks. den norske politolog Erik Oddvar Eriksen i artiklen, 'Is Democracy Possible Today?', 'but the idea of *popular sovereignty* has to be compounded by the idea of *human rights* as this is an equally strong component of the modern conception of democracy. Without human rights, no democracy!' (Eriksen 1999:13). Forsøg på at opretholde og i særdeleshed at udvide demokratiet her i begyndelsen af det 21. århundrede vil uvægerligt medføre en ekspansion af rettigheder og af krav om rettigheder. Det er fristende i denne forbindelse at tænke amerikanisering, men hvis vi gør det, advarer den amerikanske politolog David Plotke, risikerer vi at føre debatten om vores demokrati ind på et sidespor. Det vigtige her er at tale demokrati og demokratiteori; så er det i den forbindelse mindre væsentligt, at det net-

op er i USA, udvidelsen hen i retning af et ret-tighedssamfund har fundet sted, mener altså Plotke.

There are plausible reasons to consider the growth of rights as a process of Americanization. It stands out brightly in the United States, a country where lawyers and the law have always had a large political role. Many stories can be told to illustrate the Americanizing side of the spread of rights ... Yet to attribute the growth of rights mainly to the spread of American political and cultural influence risks turning a partial truth into a misunderstanding of what democracy now means (Plotke 2000:2).

Når jeg alligevel vælger at sidde Plotkes advarsel om 'sidetracking' af den demokratiteoretiske diskurs overhørig og vover at blive ved med at tale om amerikanisering i forbindelse med dansk retliggørelse, skyldes det, at jeg mener, retliggørelsesproblematikken må ses i sammenhæng med visse andre forhold, som måske ikke i snæver forstand kan føres tilbage til en diskussion om det moderne demokrati.

I bogen *Not Like US*, som kom i 1997, forsøger den amerikanske historiker Richard Pells at gøre status over det, som Henry James i sin tid – i et helt andet intellektuelt klima – kaldte 'the international theme', altså forholdet mellem Europa og USA. Om end det nu om stunder mere er globalisering end amerikanisering, europæiske intellektuelle bekymrer sig om, siger Pells, kan man stadig spore en solid anti-amerikansk holdning, når talen falder på udbredelsen i Europa af amerikansk masse- og forbrugskultur. Europæerne behøver imidlertid ikke at være så bange, for amerikaniseringen af Europa er om ikke direkte en myte, så i al fald noget af en overdrivelse. Det, der er sket op gennem det 20. århundrede, er nemlig ikke så meget, at europæerne passivt har tilegnet sig amerikanske kulturprodukter, men at de har

brugt disse produkter og den livsstil, de er et udtryk for, i deres egne, interne politiske og kulturelle diskussioner.

Europeans [were never] passive victims of America's 'cultural imperialism'. Instead, the people of Western Europe adapted American culture to their own needs, tastes, and traditions, ultimately 'Europeanizing' whatever they received from the United States. Through a process of resistance and modification, each country in Western Europe was able to preserve its cultural distinctiveness no matter how strong were the temptations to imitate America (Pells 1997:xv).

Pells har ret. Vi europæere har været gode til at bruge 'the American way of life' som indlæg i de debatter, der pågår i vores respektive lande. Hos os danskere har begrebet 'amerikanisering' således indgået i den debat, vi de seneste 10-15 år har haft om vores velfærdsstat. Der er almindelig enighed om, at den danske velfærdsstat – politisk, økonomisk og kulturelt – er ved at forandre sig, og spørgsmålet er nu, hvad der skal tage dens plads. Det er, når talen f.eks. falder på decentralisering og udlægningen til kommuner og amter af væsentlige sociale forpligtelser, privatiseringen af store, statsejede institutioner, nye lønsystemer med mulighed for at forhandle personlige løntillæg hjem og valgfrihed og individuelle løsninger i det hele taget, at det sjældent varer længe, før ordet 'amerikanisering' høres. Der er naturligvis dem, der hilser disse nyliberale tendenser velkomne som tiltrængte justeringer i et (velfærds)samfund, som var og måske stadig er for præget af en centralistisk måde at anskue tingene på. Men om de fleste hentydninger til amerikanisering gælder det, at de ikke er specielt venligt ment.

Mit eget bud på, hvad der vil komme i stedet for det velfærdssamfund, vi har haft op gen-

nem det 20. århundrede, er et rettighedssamfund, i hvis centrum står den enkelte forbruger. Sammenkædningen her af rettigheder og forbrugerisme er vigtig, og den måde, hvorpå stadig flere serviceydelser skræddersys til den enkelte forbrugers individuelle krav og behov, er et af de forhold, jeg mener, retliggørelsesproblematikken må ses i sammenhæng med. 'Befolkningens syn på de kommunale serviceydelser ændrer sig i disse år', udtalte f.eks. direktør Hans Berthelsen fra Kommunernes Landsforening for nylig. 'Hidtil har der været tale om et 'borger – myndigheds' forhold, hvor borgeren både havde rettigheder og pligter. Nu er befolkningen i stigende grad begyndt at opføre sig som forbrugere, der kun har fokus på deres rettigheder. De vil have valgfrihed og individuelle løsninger' (Berthelsen 1999).

Valgfrihed og individuelle løsninger – det er tidens løsen her i Danmark, sådan som det er det overalt i den vestlige verden. Vort samfund er et forbrugersamfund – ikke blot i den banale betydning, at alle forbruger løs af goder og produkter, men i den mere fundamentale betydning, at samfundets økonomi, politik og kultur er lagt an på forbrugeren og hans/hendes behov. 'The way present-day society shapes its members is dictated first and foremost by the duty to play the role of the consumer. The norm our society holds up to is members is that of the ability and willingness to play it' (Bau-man 1998:80). Denne forbrugersmentalitet har vi i vid udstrækning fra USA. Igen krydser det globale og det amerikanske hinanden,⁴ og det kan være vanskeligt at sige, hvad der er hvad. At amerikansk kultur er gearet mod forbrugeren og dennes behov, er imidlertid åbenlyst for enhver, der har blot en smule kendskab til USA – 'America', som A. O. Scott fornyligt så ram-mende udtrykte det, 'is a land of self-invention, where identity is less a birthright than a consumer choice' (Scott 1999:5).

Som et eksempel – hentet fra vores egen humanistiske verden – på denne forbrugerorien-

terede tidsånd kan nævnes de forslag til forbedring af uddannelserne inden for det humanistiske hovedområde, som for øjeblikket kommer fra Undervisningsministeriet. Disse forslag tager alle sigte på at imødekomme den enkelte studerendes uddannelsesønsker. Således lægger f.eks. oplægget om 'Merit og fleksibilitet i de humanistiske uddannelser', som det Humanistiske Uddannelsesråd udsendte i november 1999, op til, at den enkelte studerende bør have mulighed for at afvige fra en på forhånd tilrettelagt uddannelsesvej og selv sammensætte sit studium af studieelementer (moduler) fra forskellige institutioner, indenlandske såvel som udenlandske.⁵ Oplægget kom samtidig med et lovforslag om mellemlange videregående uddannelser, som har til hensigt at skabe gode meritmuligheder og fastlægge hensigtsmæssige adgangsveje mellem de forskellige dele af uddannelsessystemet, og som bl.a. introducerer en ny grad, den såkaldte 'professionsbachelor'.

Man er fra Uddannelsesrådets side klar over, at de nye tanker kan støde på kritik. For at imødegå en sådan potentiel kritik gøres der derfor i oplægget opmærksom på, at øget fleksibilitet ikke nødvendigvis behøver at 'reducere uddannelserne til et supermarked og de studerende til kunder der efter individuelt for godt-befindende plukker et modul hist og her'.⁶ Ordvalget er sigende; det samme gælder brugen af termer som 'credit transfer' og 'credit accumulation', som antyder den internationale verden, det Humanistiske Uddannelsesråd forestiller sig, danske studerende i stigende grad skal færdes i. Danske studerende – og igen bliver jeg i den humanistiske verden – bliver da heller ikke så meget cand.phil.'er, cand.mag.'er og lic.phil.'er mere; de bliver bachelors, masters og ph.d.'s. Dette bringer mig til det andet forhold, jeg mener, man bør tage med, når man taler om retliggørelse og amerikanisering: det engelske sprogs indflydelse på dansk.

Rent sprogligt kommer retliggørelsen, forbrugerismen og globaliseringen i det hele taget til os i engelsk og – i stigende grad især – amerikansk skikkelse. Inden for ungdomskultur, forskning, teknik og erhvervsliv er det danske sprog vigende, og mange har udtalt bekymring om, hvorvidt det overhovedet vil kunne klare sig i konkurrence med verdenssproget engelsk. Spørgsmålet er derfor, om der bør gribes ind, som det sker i flere af vore nabolande, eller om vi skal lade sproget udvikle sig frit og blot lade Dansk Sprognævn registrere ændringerne. I debatbogen, *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question?*, som er udgivet af Sprognævnet, tager en række sprogforskere fat i dette kontroversielle sprogpoltiske emne. Med henvisning til norske og svenske tiltag peger nogle på muligheden af at fordanske engelske ord eller foreslå danske afløsningsord inden for forskellige fagområder. Det foreslås endvidere, at man gennem læseplaner for modersmålsundervisningen i Folkeskolen sikrer sig, at eleverne gøres mere bevidste om, at det engelske sprog er blevet et andetsprog mere end et fremmedsprog. De fleste er dog enige om, at dette med at gennemtvinge noget ovenfra er problematisk. 'Skal vi have et statsligt organ til at drive propaganda mod bestemte nye ord?', spørger f.eks. Fritz Larsen, 'hvis det kommer til forbudslister og politianmeldelser, håber jeg, at rigtig mange vil udvise den fornødne civile ulydighed' (Larsen 1999:33-34).

Lad mig til slut kort opsummere. Det er i Danmark de senere år blevet mere almindeligt at bruge en retlig diskurs til at formulere både offentlige og private værdier og normer og til at omdefinere ethvert politisk og kulturelt problem til en hævden af interesser i form af retskrav. Der er tale om et fænomen, vi kender meget vel fra USA. Fænomenets virkning på vore breddegrader forstærkes af endnu en påvirkning, vi for tiden modtager fra verdens eneste tiloversblevne supermagt: viljen til at imødekomme den enkelte forbrugers ønsker og be-

hov. Også herhjemme er der ved at udvikle sig en 'alt-for-forbrugeren' holdning, som bl.a. kommer til udtryk i vores uddannelsespolitik. Begge disse fænomener må sammenholdes med det faktum, at engelsk er det fremmedsprog, som folk taler og skriver med hinanden, når de ikke har engelsk som modersmål. Navnlig har amerikansk-engelsk vist sig gennemslagskraftigt på verdensplan; vi får dagligt en solid dosis serveret gennem medierne og moderne teknik (internettet!) i det hele taget.

Lægger man retliggørelsen, forbrugerismen og den amerikansk-engelske sprogpåvirkning sammen, er facit en hel bagage af kulturværdier – en bagage, som gør, at den såkaldte 'amerikanske drøm' om et autonomt selv, som vi måske nok har været noget afvisende over for i denne del af verden, ikke længere er os helt så fremmed. Også vi er nemlig begyndt at reagere som retligt bevidste forbrugere, der vil sammenstykke vores egen tilværelse efter for godt-befindende.

Noter

1. Afsnittet om 'Amerikansk rettighedstankegang' er baseret på min artikel, 'Hvad får jeg ud af det? Om menneskerettigheder og tendenser til retliggørelse', *Kritisk forum for praktisk teologi* 80/juni 2000.
2. På www.domstol.dk fremgår det nu (siden d. 12. februar 2000) – frit tilgængeligt for enhver – hvilke bijobs landet Højesterets- og landsdommere har.
3. Lov nr. 362 af 02/06/1999, som trådte i kraft 1. oktober 1999, giver journalister mulighed for i straffesager at få aktindsigt i anklageskrift, retsmødebegæring og retsbøger. Journalister får endvidere ret til at udtale sig, inden retten træffer afgørelse om dørlukning eller referat- og navneforbud, og ret til at kære afgørelser herom.
4. Jf. også om sammenhængen mellem amerikanisering, menneskerettigheder og globalisering den indiske kritiker, Geeta Kapur: 'The terminology of globalism refers unblushingly to an ideology of the market, dictated by the IMF, the World Bank, and the G-7 executive, crowned by GATT; to a global market of which the United States, having 'won' the cold war, is the moral conductor. It sets the norm not only for free trade but also (in the same universalizing mode) for human rights, for historical and cultural studies. What is being globalized is therefore American-style capitalism and its implicit worldview' ('Globalization and Culture: Navigating the Void' in Frederic Jameson and Masao Miyoshi, eds., *The Cultures of Globalization* (1998), Durham and London: Duke University Press, s. 192.)
5. Oplægget 'Merit og fleksibilitet i de humanistiske uddannelser' bygger på 'Redegørelse for merit og fleksibilitet i de videregående uddannelser' fra foråret 1999 og på et seminar, som det Humanistiske Uddannelsesråd holdt i maj 1999, hvor der deltog repræsentanter både for universiteter og for institutioner for de mellemlange videregående uddannelser. Samtidig med, at dette oplæg blev færdiggjort, blev der fremsat et lovforslag om mellemlange videregående uddannelser.
6. Humanistisk Uddannelsesråd, oplæg om 'Merit og fleksibilitet i de humanistiske uddannelser', s. 3.

Litteratur

- Bauman, Zygmunt (1998), *Globalization: The Human Consequences* (Cambridge: Polity Press).
- Berthelsen, Hans (1999), oplæg holdt på 'Kommunalkonferencen 1999', citeret i *DJØF-bladet*, nr. 23, 19. november 1999.
- de Crèvecoeur, Hector St. John (1782), 'What Is an American', i David Nye, Carl Pedersen og Niels Thorsen, ed. (1993), *American Studies. A Sourcebook*, København 1993: Akademisk Forlag, 1993.
- Eriksen, Erik Oddvar (1999) *Is Democracy Possible Today?* (Århus: Magtudredningen).
- Karst, Kenneth L. (1989), *Belonging to America: Equal Citizenship and the Constitution* (New Haven, CT: Yale University Press).

- Fritz Larsen, 'Stands, eller jeg siger bang!', i Niels Davidsen-Nielsen, Erik Hansen og Pia Jarvad (1999), *Engelsk eller ikke engelsk? That is the question* (København: Gyldendal).
- Pells, Richard (1997), *Not Like Us: How Europeans Have Loved, Hated, and Transformed American Culture* (New York: Basic Books).
- Plotke, David (2000), 'Democracy and Rights: American Problems in Comparative Context,' *American Studies in Scandinavia*, 32:2, 2.
- Porsdam, Helle (1999), *Legally Speaking: Contemporary American Culture and the Law* (Amherst, Mass.: University of Massachusetts Press)
- A. O. Scott, 'Trans-Atlantic flights,' anmeldelse af Martin Amis's *Heavy Water. And Other Stories*, *New York Times Book Review*, Jan. 31, 1999.